

Generál M. Inostrancev:

Operace u Smyrny 1922.

Uskupení tureckých sil podle plánu Kemala paši.

Kemal paša provedl s velitelem západní fronty Ismet pašou a veliteli 1. a 2. armády podrobný rozbor uvedených tří směrů rozhodné ofensivy a potom byl většinou přijat jižní směr, navržený Kemalem pašou. Podle plánu Kemalova mělo se nastávající rozhodné bitvy zúčastnit 13 a půl pěších a 5 jezdeckých divisi, rozložených ve 4 operativních skupinách.

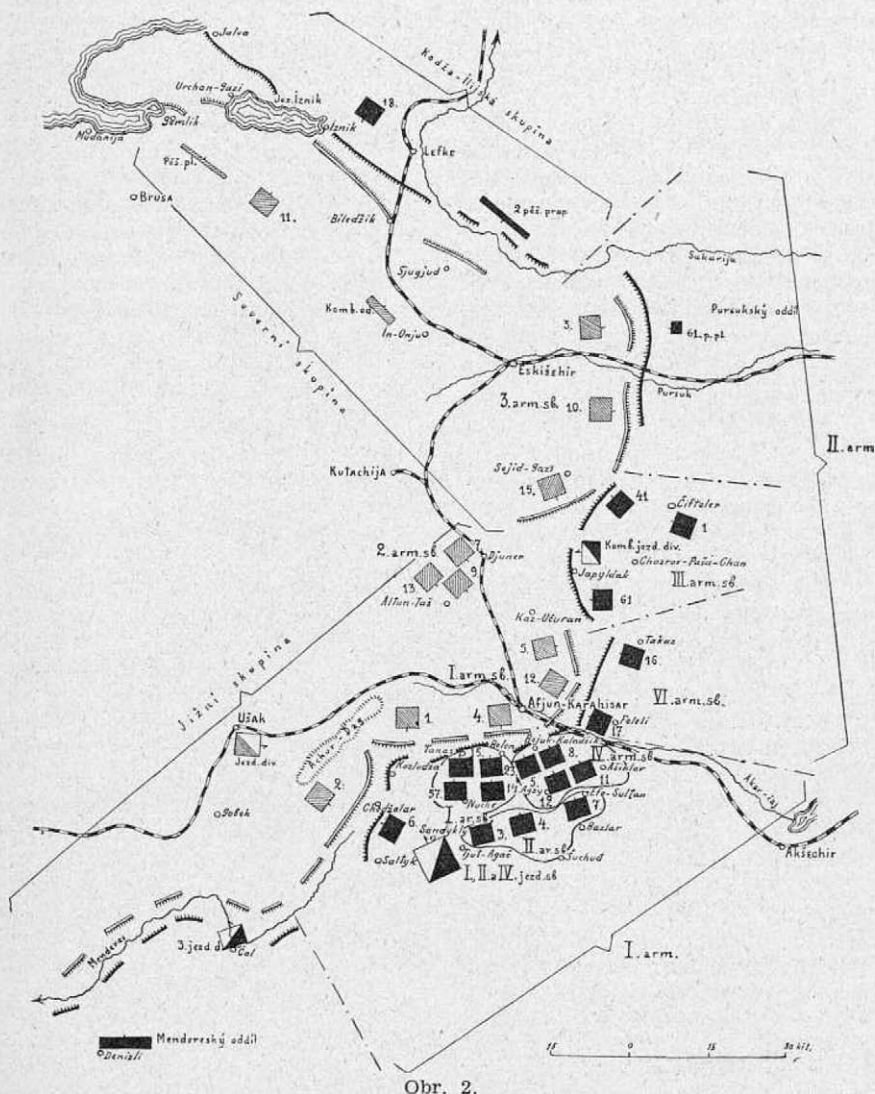
1. Na severu měla operovat smíšená skupina v síle 1 a půl divise, jejímž úkolem bylo upoutat na svou frontu řecké síly demonstračními útoky.

2. Ve středu měla působit pomocná skupina v síle 6 a půl divise pěší a 1 divise jezdecké. Úkol skupiny: zastavit na své frontě protivníka, kdyby zahájil ofensivu na východ, a jakmile by to bylo možné, přejít k útoku a přetít železnici v prostoru Düneru.

3. Jižní úderná skupina v síle 11 pěších a 3 jezdeckých divisi měla zahájit energickou ofensivu od jihu na sever a za podpory pomocné

skupiny obklíčit a zničit řecké síly v prostoru Altun Taš—Domplu Punar—Afjun Kara Hisar.

4. Čtvrtá skupina (1 jezdecká divise a 2 pěší pluky) měla spolu s pěší divisi v prostoru Čivřila aktivně zajišťovat levé křídlo turecké fronty.

nové rozdělení sil. K 6. srpnu byly sloučeny všechny výpočty a vydány rozkazy vojsku. Jednotky měly za úkol podrobně rozvést směrnice vyššího velení a vykonat příslušný průzkum cest, aby se při přesunech dosáhlo co největší tajnosti. Zároveň s tím velitel západní fronty vydal řadu směrnic, v nichž vysvětlil operativní úmysl tureckého velení a naznačil cesty k jeho počátečnímu splnění.

Ve směrnicích bylo řečeno, že bylo rozhodnuto provést úder v úseku mezi řekou Akkar Čaj a horami Achur Dag, t. j. v prostoru 1. řecké armády. Cílem ofensivy mělo být rozbití hlavních sil řecké armády a odhození jich na sever (obr. 2.).

1. armáda (I., II., IV. a jezdecký sbor) dostala za úkol provést rozhodný útok mezi Akkar Čajem a horami Achur Dag a úder z jihu na sever za podpory poskytnuté levým křídlem 2. armády, obklíčit od západu řecké divise, uskupené v prostoru Afjun Kara Hisar. Od počátku ofensivy bylo nutno udržet protivníka na frontě 2. řecké divise, jakož i ta vojska řecká, která se mohla objevit z prostoru Uşak.

Jezdecký sbor, zjistiť špatně pozorované přechody v horách Achur Dag, měl udeřit do týlu hlavní nepřátelské skupiny a přetít její komunikace vedoucí na západ.

2. armádě (III. a VI. sbor) a kodža-ilijské skupině bylo nařízeno, aby k zesílení 1. armády dala jí k dispozici II. a IV. sbor. Při zahájení útoku měla připoutat k své frontě co největší nepřátelské síly. 2. armáda měla zahájit ofensivu dříve než 1. armáda, aby odvrátila pozornost Řeků od 1. armády. Svůj úder měla namířit ve směru na Döner, aby přefala železnici Afjun Kara Hisar—Eskişehir.

Kdyby snad hlavní nepřátelské síly zahájily ofensivu v úseku řeka Pursuk—řeka Akkar Čaj, bylo úkolem 2. armády klást tuhý odpor a tak zajistit pravé křídlo 1. armády; kdyby bylo nutno, měla pomalu a plánovitě ustupovat s bojem na východ, aby získala čas, než se ukáže výsledek úderu 1. turecké armády. Kodža-ilijská skupina měla demonstračními útoky upoutat 2. řeckou divisi a jednotlivé oddíly protivníka na řeckém levém křídle a kromě toho organisovat krátké údery na řecké komunikace s Marmarským mořem.

Konečně mendereský oddíl měl rovněž provádět demonstrační útoky se zřetelem k úloze: provést co největší ničení v týlu protivníka na západ od železnice Uşak—Smyrna.

Všichni velitelé byli upozorněni, že základem plánu rozhodující ofensivy musí být naprostá tajnost všech nastávajících přesunů a náhlý mocný úder hlavních sil z jihu na sever. Velitelé armád, velitelé sborů a velitelé divisí, jakmile dostali směrnice Ismeta paši, zahájily energicky přípravy k nastávající operaci.

Opatření tureckého velitelství k zastření příprav k operaci.

Všechna opatření k zastření příprav k útoku lze shrnout takto: Dvě neděle před 25. srpnem byl organisován důkladný letecký průzkum a jím i pomocí agentů zjištěno rozložení i činnost řecké armády. Jakýkoliv styk Anatolie s vnějším světem byl rovněž po dvě neděle přerušen. Bylo rozhlášeno (čemuž Řekové uvěřili), že k přerušení styků Anatolie s vnějším

světem došlo proto, že Kemal paša i jeho spolupracovníci musili skrýt povstání mezi vojskem v zápolí a mezi obyvatelstvem; toto povstání mělo prý za účel osvobodit Anatolii od Kemala paši a jeho straníků a znovu nastolit svrženou vládu sultánovu. Bylo nařízeno provádět všechny přesuny do prostoru soustředění výhradně v noci. V samé armádě byly rozšířeny veliteli zprávy, že se všechny přesuny provádějí na základě zpráv, podle kterých prý Řekové zamýšlejí v nejbližších dnech zahájit ofensivu z prostoru Afjunu, a že je proto potřeba zesílit jižní směr. Nutno poznamenat, že všechny přesuny po onom velikém prostoru byly tureckým vojskem provedeny tak dobře, že i časté lety řeckého letectva a dlouhé pátrání letadly nad tureckým vojskem nemohly nic objevit. Účastníci těchto přesunů říkají, že ve dne nebylo na silnicích, po kterých v noci přecházely celé divise, vidět ani jediného opozdilce nebo jedině polámané vozidlo. Za svítání veškerý pohyb ustal a vojska se skrytě rozložila v osadách, lesích a úžlabinách. Do 25. srpna skončily všechny přesuny, a jak je patrné z náčrtu 4 v srovnání s náčrtem 1, nabyla turecká fronta zcela jiného vzhledu. 24. srpna se přestěhovaly vrchní velitelství a štáb fronty do Suchudu, kde bylo rozhodnuto zahájit všeobecnou ofensivu ráno 26. srpna. 25. srpna náčelník generálního štábu Feozi provedl na rozkaz Kemala paši s konuši, složenou ze zástupců všech druhů zbraní, ještě jednou inspekci vojsk 1. armády se zvláštním zřetelem k divisím I. a IV. sboru.

Poměr sil protivníků před útokem Turků.

Základní uskupení sborů řecké armády (po přeskupení Turků) se celkem nezměnilo. Turecké zpravodajství jenom zjistilo, že se v prostoru Balmahmudu objevily části 7. řecké divise. To bylo potvrzeno i výsledkem nových zajatců.

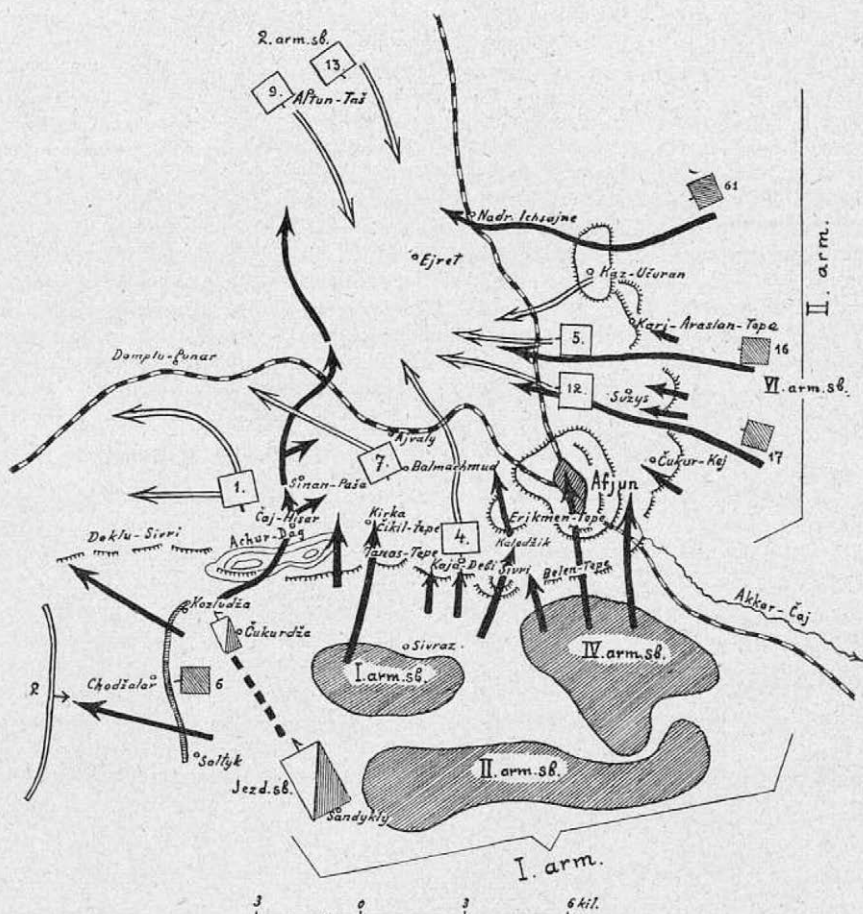
Celkem proti 12 pěším divisím řeckým (120.000 lidí) a jedné jezdecké divisi (3000 mužů), 300 lehkých, 70 hrubých děl a 30 letounů měli Turci 18 divisí pěších (90.000 lidí), 5 divisí jezdeckých, 310 lehkých, 40 hrubých děl a 20 letounů. Vidíme, že Řekové měli absolutní početní převahu, ale uvažíme-li turecké uskupení sil, shledáme, že na hlavním směru, t. j. v místě útoku, měli Turci relativní převahu. V prostoru Afjun Kara Hisar—Sandykly byl proti I. řeckému sboru (5 divisí, 50.000 lidí) a 1 jezdecké divisi (3000 lidí) I., II., IV. a XI. sbor a jezdecký sbor (14 pěších divisí, 70.000 lidí, 4 jezd. divise, 12.000). Jinými slovy, proti 53.000 Řeků stálo 82.000 Turků. Válečné umění záleží podle slov Napoleonových v tom, „být silnější než protivník na daném místě a v daný okamžik“.

Kromě toho turecké velitelství soustředilo v prostoru hlavní úderné skupiny dvě třetiny svého lehkého i hrubého dělostřelectva a střelivo v počtu 1000 ran na dělo.

Vidíme tedy, že formy smělého úmyslu tureckého velitelství byly v s e m o ž n ě naplněny ideovým a materiálním obsahem. Operativní úmysl Kemala paši i operativní opatření ukazovaly, že nastávající bitva nebude obyčejnou bitvou, v níž Řekové budou jenom „zatlačeni“, nýbrž bude bitvou „zničující“, v níž živá síla protivníka bude buď zajata nebo zničena. Ráno 26. srpna 1922 silný rachot tureckého dělostřelectva zněstoval světu, že nové hlavní město Angora nastupuje k těžkému a smělému souboji za národní nezávislost s Řeckem a částečně i s Velkou Británií.

Rozložení jižní skupiny Řeků (I. sbor) ke dni 25. srpna (obr. 3).

V době soustředění úderné turecké skupiny na jihozápad od Afjun Kara Hisar, držel I. řecký sbor (gen. Trikopis), složený z 1., 4., 12. a 5. pěší divise, čáru Kari Aslan Tepe, Cukur Kej, Kaja Debi, Doklu Sivri.

Obr. 3.

Na této frontě vybudovali Řekové několik silných obranných uzlů, které byly tím silnější, že byly v neschůdné, hornato-lesnaté krajině.

Zvláště silně byly opevněny výšiny: Kaledžik Sivri (1550 m), Erikmen Tepe (1310 m), Belen Tepe a Tanas Tepe. Poslední výšina (Tanas Tepe) byla právem považována za klíč ke všem řeckým postavením, rozloženým na jihozápad od Afjun Kara Hisaru. Opevněná čára byla chráněna dráženými překážkami ve 2—3 řadách.

Nutno poznamenat, že turecká ofensiva z prostoru jihozápadně od Afjun Kara Hisaru nebyla pro Řeky úplně neočekávaná. Generál Trikopis

v době od 21. do 22. srpna šťastnou náhodou zjistil, co se děje před jižním úsekem jeho sboru. Tři dni před zahájením ofensivy byl zajat Turek od 8. divise, který vypověděl, že do prostoru jižně od Afjun dorazilo velké množství tureckých vojsk. Zpravodajskými orgány I. řeckého sboru bylo zjištěno, že nově přišly 5. a 23. divise a značné množství jezdeckta. Zajatec vypověděl, že Turci mají v úmyslu v nejbližší době zahájit ofensivu.

„Když jsem dostal tyto zprávy,“ píše v svých pamětech generál Trikopis, „nařídil jsem zesílit činnost zpravodajského letectva. Tento průzkum v svých hlášeníh napočítal 15.000 nových tureckých sil. Bylo upozorováno 24. srpna, že před naší jižní frontou projevují Turci živou činnost a stavějí nové cesty pro dělostřelectvo. Naši vyzvědači, pracující v Afjun Kara Hisaru, hlásili, že část městského obyvatelstva, stojící na straně Kemala paši, očekává v nejbližších dnech ofensivu Turků.“

Ale tyto, pro řecké velitelství důležité zprávy, byly už příliš opožděné, neboť nebylo času na větší přeskupení sil. Nové zprávy hlásil generál Trikopis telegraficky do Smyrny do štábu řeckého vrchního velitele. Nedostav však od vrchního velitele generáda Hadži Anastise vůbec odpovědi, začal generál Trikopis jednat na své vlastní odpovídání. Spojuje se s velitelem II. sboru generálem Denisem a žádá jej, aby do prostoru Balmahmudu přesunul celou 7. divisi. Ten však, nemaje rozkazů od hlavního stanu, souhlasí jen s přesunem jednoho pluku této divise. Tato nečinnost řeckého vrchního velitelství přišla velmi vhod Turkům a byla osudnou pro I. sbor v prvních dnech boje.

Útok 1. a 2. turecké armády v prostoru Afjunu.

Ve 3 hodiny 26. srpna odebral se vrchní velitel Mustafa Kemal spolu s velitelem západní fronty Ismetem pašou a náčelníkem generálního štábu Feozi na pozorovatelnu 1. armády v Kadža Tepe.

Za svítání dostala turecká úderná skupina rozkaz zahájit dělovou palbu. Po 1½hodinové prudké dělostřelecké přípravě, ležící hlavně na výšinách Tanas Tepe, Belen Tepe a Keledžik Sivri, zahájily jednotky 1. armády útok.

Pod ochranou palby svého dělostřelectva přiblížily se I. a IV. sbor k drátěným překážkám řeckého opevněného postavení a společně se vrhly do útoku. Ten měl úplný úspěch. Turci, zlomivše tuhý odpor 1. a 4. řecké divise a několika pluků 13. a 7. divise přesunutých k večeru 25. srpna z prostoru Altun Taš, obsadili už v 9 hod. pevně čaru Kaledžik Sivri, Belen Tepe, Tanas Tepe, Čikil Tepe. Do poledne 26. srpna byl boj nejvýš prudký. Na příklad Tanas Tepe a Belen Tepe přešly několikrát z ruky do ruky. Rekové zvlášť úporně bránili tyto výšiny, neustále k nim přivádějíce nové síly ze záloh.

Velitel I. řeckého sboru generál Trikopis, vida stále rostoucí tlak nepřítel, soustředil se souhlasem velitele II. sboru generála Denise zbývajících dva pluky 7. divise v prostoru Balmahmudu. Ale ani tímto opožděným přeskupením sil, ani přesunem části 9. divise k zesílení 5. divise nebylo už možno zastavit útočný elán turecké úderné skupiny.

Útok jezdeckého sboru Fahreddina paši do týlu řecké fronty ještě zhoršil situaci I. řeckého sboru. Jezdecký sbor pěti nočními posuny (po 25 km) z prostoru Ilgina se do 25. srpna soustředil v prostoru Sandykly—Čukurdža. 6. pěší divise byla podřízena po stránce operativní veliteli jezdeckého sboru. Ten jí dal úkol zajišťovat před zahájením ofensivy levý

bok sboru. Dříve již provedeným průzkumem bylo zjištěno, že některé přechody na hřbetu Achur Dag nebyly Řeky obsazeny. Bylo rozhodnuto toho využít a jezdecký sbor získal možnost ihned se dát směrem na Čaj Hisar do týlu 1. a 4. řecké divise. Podle směrnic velitele 1. turecké armády dostal jezdecký sbor rozkaz v noci s 25. na 26. srpen vystoupit na přechody Achur Dagu s úkolem, do rána vyjít ze soutěsek a útočit do boku a týlu těch řeckých sil, které stály proti tureckému I. sboru, přerušit na několika místech železnici a nepustit řecké jezdecktvo, které bylo v prostoru Uşaku, k operačnímu prostoru I. řeckého sboru. S počátku velitel 1. turecké armády zamýšlel pustit jezdecktvo kupředu až po útoku pěchoty, ale neobsazené přechody v horách poskytly mu možnost použít jezdecktva současně s útokem pěchoty.

Turecký jezdecký sbor dobyl kolem poledne 26. srpna Čaj Hisaru a jeho přední části se dostaly k železnici Afjun—Uşak. Tím bylo nejen přerušeno s týlem a desorganisováno velení, ale způsobilo to i paniku v řeckých vojskách generála Trikopise, která pocítila, že je jim odříznuta ústupová cesta na západ.

Části 2. turecké armády zahájily ofensivu současně s 1. armádou a ve 3 hodiny 26. srpna zjednaly těsný dotyk s nepřitelem.

Na křídlech turecké strategické fronty energicky vedené demonstrační útoky kodža-ilijské skupiny, pursukského oddílu a oddílu mendereského prostoru (3. samostatná jezdecká divise a několik pěších pluků) měly rovněž plný úspěch; připoutaly k své frontě řecké jednotky.

Na druhý den, 27. srpna, se ofensiva vyvíjela a úderná skupina 1. turecké armády měla v rukou již všechna opevněná pásma, ležící na jihozápad od Afjunu, při čemž 8. turecká divise v 5 hodin vešla do Afjunu. Zde Turci ukořistili 22 řeckých děl různé ráže, mnoho kulometů, pušek a střeliva, jakož i velké sklady zbrojního materiálu i potravin, které Řekové už nestačili evakuovat.

I. turecký sbor dosáhl čáry Balmahmud—Ajvali a odrazil 1. a 7. řeckou divisi, které utrpěly za dva dni boje velmi značné ztráty, západním směrem na Domplu Punar a Doklu Sivri. Turecký jezdecký sbor, postupuje za nepřetržitých bojů, pronikl už do týlu řeckého středu a obsadil prostor Klüçük Kej—Beş Kimse. Ovládaje železnici, zastavil ty řecké oddíly, které se pokoušely probít se do prostoru Uşaku, a tím je donutil uskupit se v trojúhelníku Düner—Domplu—Punar—Afjun.

Charakteristickou epizodou pro ducha tureckých vojsk a jejich smysl pro povinnost je příhoda z útoku na Čikil Tepe. 57. divise, která měla za úkol zmocnit se tohoto prostoru, nemohla pro řeckou přesilu zlomit odpor protivníka. Velitel divise Reşad bej, kterého Kemal znal z dřívější služby za světové války u Muşa a vážil si ho jako velitele, byl samým Kemalem telefonicky dotázán „proč až dosud divise nesplnila svůj úkol?“ „Za půl hodiny bude všechno vyplněno,“ odpověděl Reşad bej. Ale ani za půl hodiny nebyl ještě úkol splněn. Kemal se po druhé tázal telefonem, přečti mu však jen poslední slova Reşada beje: „Protože jsem nesplnil úkol dobytí nepřátelského postavení v slíbeném čase, považuji svůj další život za nedůstojný.“ Když zemřel, jednotky 57. divise obsadily přikázaný jim prostor.

Zatím 6. divise, zajišťující operaci úderné skupiny zleva, upoutala ofensivou 26. srpna 2. řeckou divisi a 27. srpna zahájila energický útok.

VI. turecký sbor a vlevo od něho operující 61. divise překonávají odpor 5. a 12. řecké divise, jakož i částí a divise, přesunutých k zesílení prvních dvou, a odrážejí Řeku za železnici Düner—Afjun.

Za dva dny boje celá jižní sestava řecká byla tedy poražena a rozložena na dvě části. Jedna část — tři silně opotřebované divise (1., 2. a 7.) ustoupila na západ; ostatních pět divisí (4., 5., 9., 12., 13.) se štáby I. a II. sboru se shromáždilo na sever od železnice: Afjun—Uşak; zde se pokoušely zachytit se na čáře Chalmy Resil Baba—Küçük Kej—Domplu Punar.

Ježto II. řecký sbor rozhodil své divise v různých směrech, nemohl už od prvního dne bitvy mít vliv na její průběh a záloh u jižní řecké skupiny už nebylo vůbec. Proto k večeru 26. srpna byla iniciativa operací úplně v rukou Turků.

Hlavní příčinou tak těžké situace již prvního dne boje bylo to, že řecké velení na dobře promyšlený turecký plán odpovědělo úplným neměním organisovat řízení bitvy. Proto štáb vrchního řeckého velitelství přestal mít vliv na průběh boje i operace hned od prvního okamžiku turecké ofensivy.

Řecký vrchní velitel Hadži Anastis byl ve Smyrně, tedy 320 km od fronty. Ježto telegrafní spojení s týlem bylo přerušeno tureckým jezdeckým sborem, řídil operace radiem a kurýrním letadlem. Proto všechny jeho rozkazy přicházely pozdě a neodpovídaly situaci. U Turků naopak bylo velitelství stále zcela blízko a v neustálém styku s útočícími vojsky. Proto, že už od 26. srpna skutečným velitelem celé jižní řecké skupiny byl velitel I. sboru gen. Trikopis, udržoval těsný styk s velitelem II. sboru generálem Denisem, pokoušel se napravit situaci a několikrát prosil vrchní velitelství, aby mu svěřilo velení nad celou skupinou. Ale jeho prosby zůstávaly bez odpovědi; musil proto ne rozkazovat, ale uprošovat velitele II. sboru. Teprve pozdě večer 27. srpna řecký vrchní velitel sjednotil velení nad celou jižní skupinou, ale to už bylo tehdy, kdy skupina byla roztržena na dvě části a neměla už záloh.

A v této situaci, v 18 hod. 27. srpna, generál Hadži Anastis nařizuje: I. sboru dobýt zpět ztracených postavení, a kdyby to nebylo možné, zachytit se na čáře Chalmy Resil Baba. II. sboru, zesílenému o 5. a 1. divisi, nařídil zahájit protiofensivu s cílem obnovit starou situaci. III. sbor měl, kdyby to bylo nutné, ustoupit k Brusse.

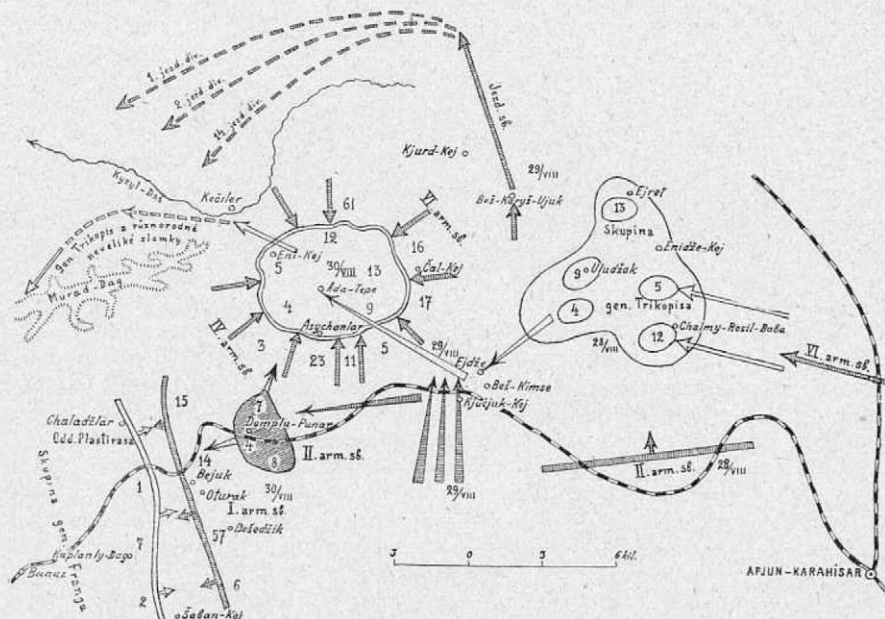
Dostav tuto direktivu, generál Denis poslal svého náčelníka štábu ke generálu Trikopisovi se zprávou, že ji už nemůže splnit a že na 28. srpna nařídil soustředění: 5. divise na výšinách Chalmy Resil Baba, 9. divise v Uludžaku, 13. divise v Ejretě. Generál Trikopis souhlasil s nařízeními gen. Denise a nařídil svým divisím (1., 4. a 7.) ustoupit na Domplu Punar. Ale ani 1. ani 7. divise nedostaly tohoto rozkazu, neboť styčný důstojník je nemohl najít a 4. divise, z které zbylo všeho všudy 500 lidí, byla tureckou ofensivou zatlačena na sever do prostoru Uludžaku.

Počátek obkličování jižní řecké skupiny.

Se zřetelem na vzniklou strategickou situaci nařídil Kemal paša 1. a 2. armádě soustředit své úsilí, aby v nejbližších dnech úplně obkličily protivníka na jihu a nedovolily mu ustoupit k Smyrně.

Abyste jižní řecká skupina byla odloučena od severní (III. sbor) a tím se zabránilo přesunům vojsk na jih, bylo III. tureckému sboru nařízeno úderem ve směru na Kutachu obejít III. řecký sbor z jihu a odrazit jej na sever.

28. srpna se soustředilo pět řeckých divisí v prostoru Ejret—Uludžak—Chalmy Resil Baba. Generál Trikopis dorazil do Uludžaku a převzal velení nad těmito pěti divisemi, které měly dohromady sotva 45.000 lidí. Nařídil těmto silám 29. srpna přesun přes Kūčuk Kej k soustředění v prostoru Domplu Punar. Tento rozkaz generála Trikopise nelze pova-

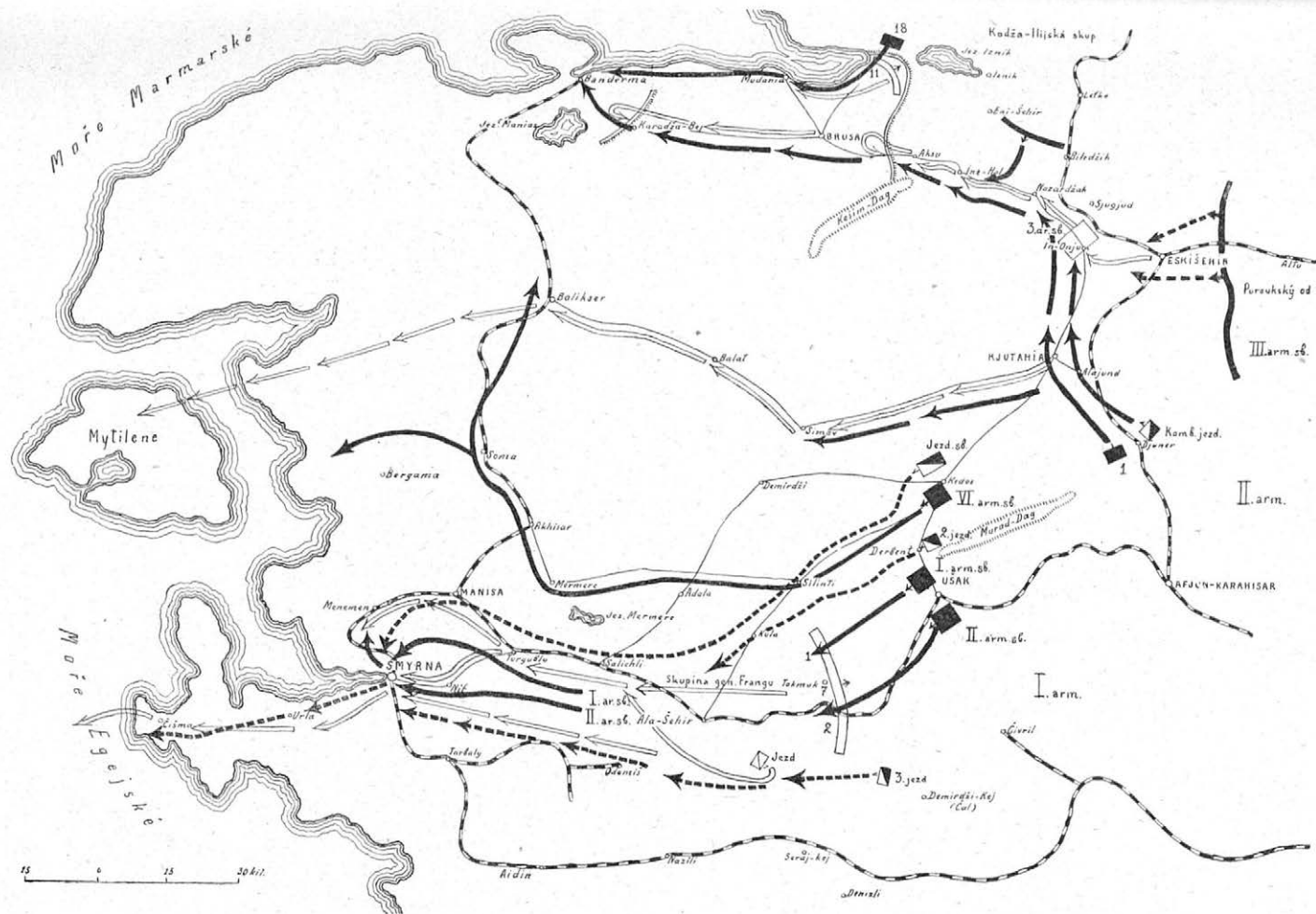

Obr. 4.

žovat za neúčelný. V tu dobu dostal zprávu, že skupina 1. a 7. divise pod velením generála Frangu odešla do tohoto prostoru, a Trikopis se rozhodl sloučit se s ním a organisovat obranu u Domplu Punaru (obr. 4).

V té době Turci obsadili kombinovanou jezdeckou divisi Düner (obr. 5). 61. pěší divise a VI. sbor dosáhly železnice Afjun—Düner a obsadily stanici Ichsaine. II. sbor došel pravým křídlem do Čiflik Arably, útočil na zadní voje 12. řecké divise a odrazil je k Chalmy Resil Babě. IV. sbor dosáhl čáry Kūčuk Kej a I. sbor, změniv směr na západ, postupoval na Domplu Punar. Jezdecký sbor pokračoval v postupu ve dne v noci do týlu protivníka, pronikaje do proudů trénu, do týlových zařízení a šíře v nich paniku.

28. srpna byl jezdecký sbor v prostoru na západ od Uludžadu a 28. se soustředil v prostoru Beš—Karyš Ujuk—Kürd Kej, t. j. na severozápad od skupiny Trikopisovy. 29. srpna 5 divisí generála Trikopise zahájilo přesun k Ejdze a Kūčuk Keju za tím účelem, aby se probilo k Domplu Punaru. Dorazivše k tomuto bodu, byli Řekové napadeni jednotkami 1. turecké armády, zatlačeni k severu a donuceni změnit směr i pochodovat na Čal Kej. Opustivše všechno hrubé dělostřelectvo a značnou část trénu, soustředily se řecké divise v prostoru Ada Tepe. Situace skupiny Trikopisovy se stávala kritickou, neboť levé křídlo 2. turecké armády po přesunu větším než 30 km obsadilo 30. srpna prostor Čal Čaj.

Obr. 5.

Obklíčení a zničení skupiny generála Trikopise.

Aby co nejdříve skoncoval s živou silou protivníka a tím získal možnost pronásledovat jeho zbytky až k Egejskému moři, Kemal paša nařídil energický útok na řecké síly, které se shromáždily v prostoru Ada Tepe, a vzít je do kleští.

Aby obklíčení Řeků nabylo úplnější formy a aby v operacích tureckých sil byl ještě větší soulad, odjel turecký vrchní velitel z Afjunu na frontu. Náčelník generálního štábu Feozi navštívil štáb 2. armády a velitele jezdeckého sboru Fahreddina a vysvětlil jim úmysl vrchního velitele. Sám Kemal paša přestěhoval svůj štáb k štábu 1. armády.

Podle jeho úmyslu mělo se obklíčení nepřítele zúčastnit sedm pěších divisí (3., 5., 11., 16., 17., 23. a 61.) za součinnosti jezdeckého sboru, který se ke dni 30. srpna přepravil přes řeku Kyzyl Daš v prostoru Kačilera a měl za úkol protivníkovi zatarasit cestu údolím této řeky.

K ránu 30. srpna soustředění tureckých sil k prostoru Ada Tepe bylo skončeno. Nicméně pro krajní únavu vojsk nepodařilo se úplně uzavřít kruh; zůstala v něm mezera ve směru na údolí Kyzyl Daše.

Generál Trikopis nevěděl ještě, že už je obklíčen. Ráno 30. srpna se část řeckých sil hnula ve směru na Domplu Punar, ale setkala se s tureckou 23. divisí, která ji odrazila zpět k Ada Tepe.

Mezitím Kemal paša přitahuje k bojišti všechno hrubé i lehké dělostřelectvo IV. a VI. sboru, které zahajuje vražednou sbíhavou palbu do postavení řeckých divisí. Současně s tím podnikají Turci útok pěchotou. Řecká vojska byla už nucena zaujmout kruhové postavení. 13. divise se rozvinula čelem na východ proti jednotkám VI. tureckého sboru. 12. divise se rozvinula čelem na sever proti jednotkám 61. turecké divise. 9. divise zaujala frontu na jih proti I., II. a IV. sboru, které postupovaly od železnice. 5. divise se obrátila frontou na západ proti jezdeckému sboru a zbytky 4. divise se vklínily mezi 5. a 9. divisi. Většina řeckých postavení byla postřelována čelně, s boků i zezadu. Turecký útok pokračoval a ohnivé kleště se svíraly čím dál tím těsněji.

V tu dobu dostal generál Trikopis od řeckého důstojníka, kterému se podařilo projít mezi Turky, zprávu, že oddíl Plastirasův (jeden pěší pluk) a některé jednotky 1. a 7. divise jsou na výšinách u Domplu Punaru, že nemají potravin, ani střeliva a že Domplu Punar je obsazen Turky.

Asi v 19 hod. počala řecká fronta kolísat. Vojáci opouštěli postavení a jen s obtížemi se dařilo je shromážďovat. Na mnohých místech začínala panika. Katastrofa se blížila. Ježto řecký průzkum objevil volný úsek fronty na severozápadě, nařídil generál Trikopis v 8 hod. večer odchod přes Kečiler, severně od hřebenu Murad Dag a Banazu. Tento rozkaz splnily však jen některé menší části. Vše, co zbylo z pěti řeckých divisí, složilo ráno zbraň.

Jednotky, které proklouzly s generálem Trikopisem a Denisem, ustoupily údolím řeky Kyzyl Daš. Nemajíce však map a neznajíce cest, zbloudily a byly nuceny bloudit v horách i lesích Murad Dagu, dokud nenarazily na části tureckého jezdeckého sboru, kterému se vzdaly do zajetí 2. září.

Nutno poznamenat, že nařízením řecké vlády byl generál Trikopis 1. září jmenován vrchním velitelem řeckých vojsk místo generála Hadži Anastisa. Okamžik jeho jmenování se tedy téměř shodoval s okamžikem jeho zajetí.

Kemal paša přijal zajaté řecké generály v Ušaku v domě právě zařízeném pro řeckého vrchního velitele. Podrobně se jich vyptal, pohostil je kávou a po krátkém rozhovoru řekl: „I nejlepší vojevůdce světa, Napoleon I., upadl do zajetí. Nermuťte se, jste unaveni a jděte si odpočinout.“

V době, kdy se provádělo obkličování skupiny řeckých divísí v prostoru Ada Tepe, části I. sboru tureckého, obsadivše Domplu Punar, zjednaly dotyk s řeckou skupinou generála Frangu, kterého generál Hadži Anastis pro přerušení spojení s generály Trikopisem a Denisem jmenoval velitelem jižní skupiny. Ráno 31. srpna divise I. sboru, rozvinuvše se na západ od Domplu Punaru, začaly útok na frontu Chaladžlar—Kaplanly Dago a jižně od tohoto bodu, aby se co nejrychleji zmocnily Ušaku. Turecký II. sbor (4., 7. a 8. divise) zůstal v prostoru Domplu Punar jako záloha vrchního velitele. Odrazivše skupinu gen. Frangu, obsadili Turci 1. září prostor Ušak. Tak se stalo, že rychlá ofensiva úderné skupiny turecké za aktivní součinnosti levého křídla 2. armády za pět dní nepřetržitých bojů skončila úplným zničením jižní řecké skupiny a zajetím pěti řeckých divísí s dvěma sborovými veliteli.

30. srpna Kemal paša s Fevzim a velitelem fronty Ismetem odebral se do Domplu Punaru, kde byl vypracován plán dalšího pronásledování protivníka k Smyrně.

Operace v prostoru Eskişehir.

Podle směrnic velitele turecké fronty Ismet paši měl III. turecký sbor 28. srpna úderem z jihu s čáry Leid Gazi—Düner odrazit na sever divise III. řeckého sboru a dále, za aktivní součinnosti pursukského oddílu, provést obchvat eskişehirské řecké skupiny. Tento úkol zcela odpovídá situaci (již nám známé), která vznikla do 28. srpna. II. řecký sbor rozptýlil už své divise, obsazení Düneru 28. srpna kombinovanou jezdeckou divísí přerušilo železniční trať Eskişehir—Afjun a přetalo spojení s jižní skupinou; neúspěchy I. a II. řeckého sboru zcela vylučovaly možnost nějaké pomoci s jejich strany severní skupině. Sama direktiva řeckého vrchního velitele III. sboru nařizovala jen, že „v případě nutnosti“ má ustoupit na Brussu. Sbor, nedostav aktivního úkolu, byl ovšem spíše nakloněn splnit právě tento pasivní díl své úlohy, t. j. ustoupit co nejúspěšněji na Brussu.

Tedy III. řecký sbor nemohl očekávat podpor z jihu a sám nebyl povinen podporovat jižní skupinu, ačkoliv měl víc než 30.000 lidí. Proto odtrhnuv se definitivně od jižní skupiny, postoupil iniciativu úplně protivníkovi a všechna svá operativní úsilí vyvinul k tomu, aby se co nejrychleji a s největším zdarem dostal do prostoru Brussy. Této okolnosti turecké velení plně využilo.

28. srpna současný útok divísí III. sboru a pursukského oddílu donutil Reky k rychlému ústupu do prostoru Eskişehir—In Onü.

Pronásledujíc protivníka západním směrem, 1. turecká pěší divise obsadila 28. srpna Düner. Kombinovaná jezdecká divise obsadila 20. srpna Kutachiu.

Porážka severní řecké skupiny.

Podle směrnic Kemala paši z 31. srpna mělo se pronásledování protivníka na sever provádět takto:

1. Kodža-ilijská skupina měla zanechat slabý kryt na čáře Eni Šehir—Biledžik a měla soustředit hlavní síly v prostoru Jalvy k ofenzivě přes Gemlik na Brussu.

2. Pursukský oddíl bez jednoho p. pluku 41. p. divise měl prodloužit frontu na jih od Seid Gazi a měl tlačit protivníka čelně.

3. III. sbor dostal za úkol dohonit eskišehirskou nepřátelskou skupinu, ustupující na In Onü a rozbit ji.

Nicméně proto, že Kutachia byla 30. srpna obsazena kombinovanou jezdeckou divisi, zbývalo jí už jenom postoupit k Onü. Ale ze zpráv zpravodajských orgánů se poznalo, že se části 15. řecké divise oddělily od eskišehirské skupiny a pochoduji ve směru jižním na Kedos. Tam byly napříč poslány části 1. pěší divise turecké a prapor medžlisa; těm se podařilo obklíčit v rokli dva řecké pluky (51. a 58.). Zbytky těchto sil po velkých ztrátách ustoupily na Simav.

Pursukský oddíl obsadil 1. září Eskişehir, který Řekové na ústupu zničili a zapálili.

3. září kombinovaná jezdecká divise, 1. pěší divise a prapor medžlisa dohonily dvě řecké divise v prostoru In Onü. Řekové se postavili před In Onü na odpor; boj trval do večera, ale Turci konečně odpor zlomili, porazili Řeky, obsadili město a odrazili zbytky protivníka k severu na Nazardžik a Aksu. Když části III. sboru došly k tomuto prostoru, dva pluky, zanechané jako kryt u Eni Šehiru a Biledžiku, připojily se k III. sboru.

Řekové ustoupili na postavení u Brussy, opírajíce se pravým křídlem o hřbet Kešim Dag a levým o jezero Iznik. Tato postavení byla během dvouleté okupace pečlivě vybudována, silně opevněna a obklopena mnoha řadami překážek. Na tato postavení ustoupily jednotky 3. a 10. řecké divise, kdežto 11. divise se samostatným plukem se rozložila u Gemliku. Na těchto postaveních došlo 9. září k řadě bojů velmi prudkých. Nicméně bojeschopnost řeckých vojsk upadla do té míry (a naopak u Turků dosavadními úspěchy tolik vzrostla), že Řekové své postavení ztratili a Turci obsadili 10. září Brussu. 11. divise řecká ustoupila k Mudanii, tam byla 1. října přitlačena k moři a zajata (200 důstojníků a 6000 vojáků).

Části 3. a 10. divise ustoupily od Brussy na Bandermu a obsadily tam postavení na čáře jezera Mainas—Karadža Bej. Na tomto postavení kladli Řekové silný odpor. Vědouce, že nebudou tak jako tak moci odvézt dělostřelectvo a střelivo, střelili nejvýš prudce na turecká vojska.

Prudký boj trval celý den, při čemž velkou pomoc poskytla řeckým vojskům palba z válečných lodí, zakotvených v Bandermském zálivu. Ale novými útoky 18. turecké divise a jednotek III. sboru podařilo se Řeky vypudit z postavení; 17. září Turci obsadili Bandermu a 18. září byl celý severní prostor od Řeků vyčištěn. Jen nepatrným částem 3. a 10. divise se podařilo vstoupit na válečné lodi a odplout; ostatní síly byly zajaty. Při tom Turci ukořistili veškeré automobily, všechno dělostřelectvo a mnoho jiného válečného materiálu.

Tak byla i celá severní skupina téměř úplně potřena, neboť byly zajaty hlavní síly 3., 10., 11. a 15. divise.

Pronásledování skupiny generála Frangu od Ušaku k Smyrně.

Po obsazení prostoru Ušaku se 1. září turecké velení octlo před otázkou co nejrychlejšího očistění Malé Asie od těch řeckých sil (1., 2. a 7. jezd. divise), které v době od 27. do 28. srpna, oddělivše se od svého sboru pod úderem 1. turecké armády z jihu, byly zatlačeny ve směru na Ušak.

Proto Kemal paša nařídil likvidovat eskišehirskou skupinu a současně direktivou z 31. srpna dal 1. a 2. armádě tyto úkoly:

2. armáda (VI. sbor a 61. divise) provede ofensivu severně od hřbetu Murad Dagu ve směru na Kedos, Silinti a Mermere.

1. armáda útočí na Ušak—Ala Šehir, Salichli, Targublu a odtud se rozdělí na dvě části: silnější postupuje na Magnisu a Menemen, slabší přes Nif na Smyrnu.

Jezdecký sbor neustupně pronásleduje protivníka, působí do jeho týlu a ničí železnici Ušak—Smyrna.

Mendereský oddíl (dva pěší pluky) se soustředí v prostoru Seraj Kej a postupuje na severozápad.

V následujících dnech rychlého pronásledování byly tyto úkoly zcela splněny, neboť divise skupiny generála Frangu byly do té míry demoralisovány, že nemohly klást vážný odpor.

Po zajetí generála Trikopise a hlavních sil řecké armády autorita vrchního velitele řeckého úplně upadla. Porážka byla nazývána „řeckým Sedanem“. Žádost vrchního velení k vládě o vyslání nových sil k zesílení generála Frangu neměla úspěchu. Pokus přesunout čerstvé síly z Thrakie do Smyrny se nezdařil, protože se pluky k tomu určené vzbouřily a odešly uposlechnout rozkazů svých velitelů.

Zatím však ani nejvyšší únava vojsk od neustálých pochodů a bojů za dobu 5 dní nevedla tureckým vojskům napnout veškerou energii za tím účelem, aby co nejrychleji obsadila Smyrnu a očistila celou Anatolii od nepřítele.

Zprávy o úspěších III. sboru proti eskišehirské skupině ještě zvýšily morálku 1. a 2. armády turecké. Obě armády zahájily plnění poslední direktivy Kemala paši.

Ježto až k břehům Egejského moře nedošlo k větším srážkám, zmíníme se jen krátce o hlavních etapách pronásledování.

K obsazení prostoru Smyrny musili Turci projít ještě vzdálenost 280 km. Jakmile však byla vyhrána hlavní bitva, nebyl další postup příliš obtížný. Během celého pronásledování Kemal paša, náčelník generálního štábu Feozi a velitel fronty Ismet byli stále v úplné blízkosti vojsk a řídili postup 1. a 2. turecké armády i jezdeckého sboru Fahreddinova.

Ustupující části skupiny generála Frangu svedly dva krátké boje v prostoru Tokmaku a na přístupech k Smyrně. Za ústupu se chovali Řekové úplně bezohledně a barbarsky ničili západní Anatolii. Pálili osady, jimiž procházeli. Afjun, Ušak, Tokmak, Salichli, Ali Šehir proměnili v dýmající rozvaliny. Energické pronásledování a nálety do týlu úplně rozptýlily a desorganisovaly řecká vojska. Skupina Frangu se proměnila v desorganisovanou tlupu, neschopnou odporu a vydávající se po stovkách do zajetí.

9. září jednotky 2. jezdecké divise Zakki beje vešly jako první do Smyrny; potom byly vystřídány 8. pěší divisí, tou, která na počátku operace, 27. srpna, dobyla Afjun.

Kemal paša přijel do Smyrny 10. září.

Skvělá třináctidenní operace byla u konce.

Bylo úplně potřeno 12 řeckých divisí, dobyto tři čtvrtin veškerého řeckého dělostřelectva, 70.000 pušek, 10 letadel, 200 nákladních aut a ohromného množství jiného válečného materiálu.

Z á v ě r.

Jak je známo, každý úspěch vyplývá nejen ze zdařilých činů vítěze, ale značnou měrou i z chyb poraženého. Také v tomto případě úspěch Turků lze si ve velké míře vysvětlit řeckými chybami, kterých bylo mnoho a velkých a značně ulehčily Kemalovi jeho úkol. Proto budeme operaci posuzovat nejprve se strany řecké. Jediným vysvětlením řeckých chyb, aspoň na počátku operace, může být okolnost, že před tureckou ofensivou v Malé Asii byly řecká vláda i vrchní velitelství zaujaty otázkou vytvoření silné armády v Thrakii, která měla postupovat k Bosporu a obsadit Cařihrad.

K tomu cíli se dokonce uvažovalo i o tom, převést část sil z Anatolie do Thrakie, neboť v Anatolii byl klid zbraní. K tomuto řešení také značně pobízel zájezd Fethi Beje do Londýna, jenž uspal bdělost řeckého velení. Jeho pozornost byla obrácena k Cařihradu a k průlivům. Dále však vidíme na řecké straně téměř neustále chyby. Vzdálenost stanoviště řeckého vrchního velitelství na 450 km od fronty téměř vylučovala možnost řízení operace; kromě toho generál Hadži Anaskis nevyjel ze Smyrny do prostoru jižní skupiny ani po zahájení turecké ofensivy. Když turecké jezdectvo přerušilo telefonní a telegrafní spoje s řeckou frontou, musily být operace řízeny radiem nebo kurýrním letounem. Proto rozkazy hlavního velitele docházely opožděně a neodpovídaly situaci na frontě.

Pilné a poplašné zprávy generála Trikopise o počátku tureckého přeskupení a potom zprávy o zahájení turecké všeobecné ofensivy byly přijaty řeckým vrchním velitelem víc než klidně a nepřiměřeně jej ani k tomu, aby se jel podívat na frontu. Neupraveny byly otázky velení nad I. a II. sborem, které se projevovaly tím, že sbory podléhaly přímo vrchnímu veliteli vzdálenému od bojiště; velení nad jižní skupinou nebylo sjednoceno v jedné ruce. Prosbu generála Trikopise o zesílení jeho sboru jednotkami II. sboru se zřetelem na soustředění Turků na jih od Afjunu, byla bez výsledku.

Nechť řeckého vrchního velení podřídí generálu Trikopisovi velitele II. sboru generála Denise, zůstala i po zahájení ofensivy Turky. To mělo za následek, že jednotky II. sboru byly zasazeny do boje po částech a rozptýleny. Boj si na konec vynutil sám zasazení sboru.

Direktiva generála Hadži Anastise ze dne 26. srpna „udržet stůj co stůj frontu, obsazenou I. sborem“, byla jako i jiné rozkazy nevhodná a svědčí o tom, že se vrchní velitel v operacích nevyznal. Bojová situace vyžadovala ne udržení oné čáry, nýbrž rychlého ústupu na čáru Domplu Punar—Kutachia, kde bylo možno přeskupit síly k obraně a k protiútoky a obnovit operativní styk se skupinou eskişehirskou.

Úplná operativní izolovanost této skupiny v nejdůležitějším období operací a to, že byla také přímo podřízena vrchnímu veliteli, byly též příčinou, která usnadnila Turkům rozbít řeckou frontu na dvě části. Ve skutečnosti už 30. srpna byly řecké síly rozděleny na tři části (Trikopis, Frangu a eskişehirská skupina). To by se bylo nemusilo stát, kdyby bylo bývalo vrchní velitelství pevně spojeno s frontou a sbory mezi sebou.

Náhlost tureckého útoku a neočekávaně veliká jeho síla byly pro Řeky tak velkým překvapením, že už v prvních dnech operace (do 29. srpna) bylo řecké velení (vyjímajíc Trikopise) paralysováno a iniciativa byla úplně v rukou tureckých. Ježto řecké velení neumělo uvést ve skutek smělá řešení, mělo to za následek nejen velké ztráty, ale i úplné zničení vojsk.

Co se týče Turků vůbec a Kemala paši zvlášť, nutno připomenout, že je-li chybou, nedbat nepřátelských chyb a vysvětlovat úspěchy jenom správnými činy vítězovými, bylo by rovněž chyba upadnout do druhé krajnosti a chtít vysvětlovat úspěch vítězův jenom chybami poraženého. Neřekl nadarmo velký Suvorov: „Dnes štěstí, zítra štěstí, jednou musí být také umění!“

Pohlédneme-li na smyrenskou operaci s tohoto stanoviska, musíme přijít k závěru, že, ač se Řekové dopustili četných a velkých chyb, bylo u Turků a zvláště u Kemala paši mnohem víc umění. Především je třeba si povšimnout dobře promyšlené a energicky provedené politické přípravy operace (poslání Fethi beje, přerušení styků Anatolie s vnějším světem, rozšiřování klamných zpráv). Pečlivé a všestranné sbírání zpráv o nepřátelských silách a jejich sestavě mělo ten výsledek, že vojenské přípravy k operaci mohly být důkladně promyšleny a energicky prováděny. Bylo též obratně využito vlastností terénu, který jinak byl velmi nevhodný pro pohybnou válku ve velkém slohu.

Číselná převaha protivníka, ráz jeho obranných postavení a z toho plynoucí možnost silného odporu vybízejí Kemala pašu k tomu, aby s velkou trpělivostí a pozorností řešil všechny složité otázky přípravy k ofenzivě. Kemal včas reorganizuje armádu, stará se o další zlepšení už beztoho dobrého ducha armády, zdokonaluje výcvik, uvádí do pořádku technické prostředky. Chápe dobře — nač se na neštěstí vždycky dost dobře nepamatuje — že nestačí nařídít, nýbrž nutno ještě dohlédnout na provedení rozkazu. Proto nařizuje náčelníku generálního štábu Feozimu, aby provedl důkladnou inspekci 1. armády vůbec a I. i IV. sboru zvlášť.

Teprve tehdy, až má úplné jasno o stavu armády, přistupuje k podrobnostem plánu rozhodující operace.

Kemal udává jen nejbližší hlavní cíle, neboť ví, že další cíle budou úplně záviset na situaci.

Obratné a tajné přeskupení vojsk v prostoru 1. a 2. turecké armády má za účel učinit hlavní úder v hlavním směru co nejsilnější. Soustředění 17 divísi v prostoru Sandykly—Šuchud—Takaz mělo za následek i přeložení komunikací celé turecké armády z východu na jih. A takové přeložení komunikací je podle Napoleona vyšším projevem válečnického umění.

Idea zničující bitvy byla uskutečněna mocným úderem 15 tureckých divísi podél čáry největšího řeckého odporu a tento úder za podpory levého křídla 2. armády nejen otrásl celou nepřátelskou frontou, ale rozlomil ji nejprve na dvě a potom i na tři kusy.

Operativní ucelenost tureckého vrchního velitele (rozbít nejprve jižní skupinu, I. a II. sbor) uchránila jej úplně od svodu, být silným všude. Tento svod je obvyklým příznakem prostřednosti. Viděli jsme, jak turecká úderná skupina 1. armády a levé křídlo 2. armády byly v své činnosti plně podporovány mendereským a pursukským oddílem a kodža-ilijskou skupinou. Pasivní úsek si počíná také aktivně, aby rozptýlil pozornost nepřítele, současně však kryje směr na Angoru. Je tedy tato činnost

příkladem pro rozumnou rovnováhu mezi rozhodností a opatrností, kterážto rovnováha — jak učí theorie válečnického umění — je pečeti velkých vojevůdců.

Prudký, omračující úder přesilou ihned pojišťuje iniciativu Kemalovi. To však není všechno. Kemal si tuto iniciativu udržuje až do konce operace. Soustředění tří čtvrtin všeho dělostřelectva v prostoru hlavního úsilí nejen zesílilo mohutnost prvního úderu, ale umožnilo i to nejdůležitější ve válce: dobrou součinnost pěchoty a dělostřelectva.

Nutno zdůraznit i odvážné použití jezdeckého sboru Fahreddinova: průlom do řeckého týlu a poté neúnavné a důrazné pronásledování ustupujících Řeků. Mistrná byla práce samého sboru, u kterého za 25 dní ofensivy (4 dny přesunu do prostoru Sandykly a 21 dní operací) každá jezdecká divise ujela koňmo 900 km. Zásobování bylo velmi obtížné vzhledem k zpusťování krajiny; vojáci se živili hrozinkami a fíky. Dovoz střeliva nestačil potřebě a přece, když jeden z velitelů divisi hlásil, že nemá patron a neví, jak by je dostal, odpověděl mu Fahreddin krátce: „Šavli.“

Včasný úder v prostoru Küçük Kej ochromil snahu generála Trikopise spojit se se skupinou Frangu. Tento manévř, který znamená počátek obklíčení jižní skupiny řecké, zdůrazňuje umění tureckého velitelství: „Nedělat to, co chce protivník.“

Obklíčení a potření skupiny Trikopisovy a kombinovaný úder proti eskişehirské skupině daly možnost zahájit velice rychlé a velmi poučné, vzorné pronásledování.

Konečně nutno si všimnout i toho, jak vhodně byli vybráni Kemalovi spolupracovníci pro rozhodující ofensivu. Feozi a Ismet byli lidé silného charakteru a velkého vědění. Tito lidé, majíce velkou autoritu v celé armádě, jsou neustále s ní, snášejíce obtíže bojového života spolu s prostými vojáky, ovládali armádu i psychologicky. Proto mohli nejen od ní žádat úsilí často nadlidské, ale uměli je i uskutečnit.

S tohoto stanoviska Kemal i jeho nejbližší spolupracovníci byli skutečnými národními hrdiny a jenom takoví mohou vést vojska v moderních válkách.

LITERATURA:

Šef: Okupace Smyrny Řeky. Časopis „Armia i revolucija“, čís. 5, 1922.

Dževded Kerim: Historie turecké osvobozovací války (ruský překlad).

Trikopis: Paměti (ruský překlad).

Materiál řecké vyšetřovací komise o vojenských operacích v Malé Asii.

Zpráva Mustafy Kemala paši na zasedání VNST. r. 1923 o operacích v Malé Asii (ruský překlad, Moskva, 1923).

L'opération du corps de cavalerie turque pendant la guerre de l'indépendance par le général Fakher-ed-Din; traduction et notes du Commandant Larcher (Revue de cavalerie, septembre, octobre, novembre et décembre 1925).

Commandant Poidevin: L'offensive turque de 1922, a

Cpt. Rinieri: D'Orkhan et Ghazi à Moustafa-Kemal-Pacha. Revue Militaire Française, No 28, 1923.

Turcija v borbě za nezávislost. Vyd. Nauč. Assoc. Vostokověděníja při CJK. Moskva, 1925.

N. Korsun: Turcija. Moskva, 1923.